Список літератури

1. Романюк А. Порівняльний аналіз політичних систем кран Західної Європи: інституційний вимір. – Львів: Тріада – плюс, 2004. – 392 с.
2. Лісничий В.В. Політичні та адміністративні системи зарубіжних країн: навчальний посібник. – К., 2004. – 336 с.
3. Четвериков А.О. Избирательные системы государств-членов ЕС // http://eulaw.edu.ru/documents/articles/izbir_sistem.htm.
4. Шишкина Н.Э. Избирательные системы // http://shishkin.isu.ru /library/ nata/ book_n _5_4. cgi.
5. Колмаков С.А. Информационно-аналитическая записка «Избирательные системы зарубежных стран: сравнительный аналіз» // www.legislature.ru /monitor/infzapiska/izbiratsystems.html .
6. Сарторі Дж. Порівняльна конституційна інженерія: Дослідження структур, мотивів і результатів. — К.: АртЕк, 2001.
7. Таагепер Р., Шугарт Мэтью С. Описание избирательних систем // Современная сравнительная политология: Хрестоматия. – М., 1997. – 342 с.
8. Зіллер Жак. Політико-адміністративні системи країн ЄС. Порівняльний аналіз. – К., 1996. – 420 с.
9. Кіс Т. Виборчі системи та їх політичні наслідки // Нова політика. – 1996. – № 4. – С. 26 – 27.
10. От пропорциональных выборов не уйти // «День», №29, 15.02.2003.
11. Панкевич Р. Проблеми типології виборчих систем // Етнокультурні проблеми політичного процесу в Україні: Колективна монографія. – Львів, 2001.

Чайка І.Ю.

ПРОБЛЕМА ЗБЕРЕЖЕННЯ ДЕРЖАВНОГО СУВЕРЕНІТЕТУ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ

Основною тенденцією світового розвитку, починаючи з другої половини XX століття, стають процеси все більш поширеної економічної, фінансової, інформаційної та політичної інтеграції макросуб'єктів міжнародних відносин, що складають сутність явища глобалізації. Зростання значення як спеціалізованих об'єднань держав (політичних чи економічних), так і мультифункціональних, таких як Європейський Союз, породжує питання не лише про їхню ефективність, але й про вплив на суве-

ренність держав, що до них входять. Більш того, навіть ті держави, що не є формально членами подібних об'єднань, зазнають впливу глобалізації, в тому числі і на власний суверенітет.

Таким чином, основними завданнями будь-якої сучасної держави, в тому числі і України, є не опинитися на узбіччі глобалізованого світу, зберігши власну ідентичність. Саме тому аналіз проблеми впливу глобалізаційних процесів на державний суверенітет є надзвичайно важливим.

Окремі аспекти соціальних та політичних наслідків глобалізації розглядалися в працях К. Ейка [13], Т. Спайбі [15], Ф. Юрлова [12], А. Левашової [7], І. Левіна [8], А. Данилова [4]. В цій роботі ми звернемося до узагальнення тих глобалізаційних факторів (і економічного, і політичного, і соціального характеру), які в комплексі здатні суттєво вплинути на суверенітет держави. Саме такий комплексний аналіз і є метою даної статті.

По-перше, звернемося до визначення поняття державного суверенітету. Розповсюдженим є розуміння держаного суверенітету як «верховенства, єдності та самостійності державної влади в рамках окремої країни, її незалежність від будь-якої іншої влади всередині держави, а також на міжнародній арені, повноти законодавчої, виконавчої та судової влади держави на її території, заперечення іноземного впливу на свої внутрішні справи та зовнішньополітичну позицію, за винятком випадку добровільного (на засадах юридично закріпленої згоди) обмеження сфери реалізації суверенітету (але не самого суверенітету» [9, 605-606].

Отже, основною ознакою суверенітету виступає право держави на здійснення державної влади, проведення власної політики у всіх суспільних сферах, збереження власної окремості від інших держав. Проте глобалізаційні процеси та інститути, що ними породжуються, здатні, певним чином, обмежувати цей суверенітет, причому як у державах з тривалою історією, так і у знов утворених.

Загальною тенденцією у глобалізованому світі є утворення сітьових структур. У сучасному світі вертикальні ієрархічні зв'язки всередині окремої держави все більше витісняються горизонтальними зв'язками, що поєднують схожі соціальні групи у різних країнах, і утворюють своєрідну мережу. Наступним кроком, на думку деяких авторів, має стати утворення наднаціональних демократій. Зокрема, Д Хельд вважає, що у світовому демократичному співтоваристві демократичні інститути і практики піднімуться на транснаціональний рівень, і одночасно дійдуть, минаючи національну державу, на рівень субнаціональний, утворюючи, тим самим, "горизонтально-вертикальну" сіть демократичних взаємодій [3, 39]. Непрямим свідченням можливості такого розвитку подій можуть бути кризові явища, що відбуваються у владних підсистемах країн світу.

Соціологічні дослідження проведені у двадцяти країнах з розвиненою демократією, наприкінці XX століття, засвідчили, що значна частина, а в деяких випадках, і більшість громадян не мають «ніякої довіри» або мають «слабку довіру» до основних інститутів і організацій політичного режиму: партій, уряду, парламенту, вищої адміністрації, судів, армії, поліції, тощо [5, 85]. Г.А.Бєлов пише, що з підвищенням рівня освіченості і інформованості людей стає все важче приховати нездатність держави виконувати свої функції. В результаті посилюється відчуження громадян від держави, поглиблюється недовіра до неї. Упевненість у безнадійній корумпованості держави характерно, зокрема, для країн Латинської Америки, населення яких почасти бачить у політиках найбільших ворогів демократії [3, 46]. На нашу думку, вирішення кризи держави полягає не у відмові від неї, як сукупності регулюючих норм, цінностей та відповідних установ, що їх реалізують та ними регламентуються, а приведення у відповідність політичної практики до нормативно-правової системи тих суспільств, що зазнають подібних проблем.

Але можливість глобальної демократії в значній мірі визначається наявністю глобального громадянського суспільства, як дієвого інструменту контролю за діяльністю подібної, хай і демократичної, але все ж глобальної держави. Сумніви виникають і щодо можливості "сітьової демократії". Сам сітьовий принцип передбачає наявність рівності, однопорядковості всіх вузлів мережі. Проте координація діяльності великих соціальних утворень, які являють собою не лише держави, а й субнаціональні утворення, передбачає наявність впливового центру. Тобто, по суті, відбувається повернення до традиційної системи міжнародних відносин, учасниками якої є впливові актори, які збережуть свій вплив, навіть поставши у вигляді сукупності своїх регіональних складових, і менш значущі дійові особи, яких подібне "подрібнення" лише послабить.

Утворення світової держави із демократичним політичним режимом також виявляється сумнівним. На думку Р. Даля, «… демократичний процес передбачає наявність організаційної одиниці. Критерії демократичного процесу діють за умови законності самої організаційної одиниці. Якщо сама одиниця не сприймається правомірною, або законною, якщо її масштаб або домен не виправдані, її не можна узаконити шляхом одних лише демократичних процедур» [14, 491-496]. На даному етапі, у якості такої більш-менш організованої одиниці може розглядатися Європейський Союз, проте відмова громадян певної частини європейських країн-лідерів прийняти спільну євроконституцію, напевне, свідчить про їх небажання утворювати квазі-державу, приймаючи на себе тягар економічних та соціальних проблем нових членів ЄС.

З іншого боку державний суверенітет країн-членів ЄС виявляється підірваним регіональною політикою, що здійснюється цією структурою. Основним гаслом останніх часів у ЄС стає: «ЄС: від Союзу країн до Союзу регіонів» [1, 122]. Регіональні програми ЄС можуть бути умовно поділені на такі групи:

- національні програми, що відповідають як інтересам країн, що їх здійснюють, так і ЄС в цілому;
- наднаціональні програми, що мають на меті поєднати регіональну та галузеву діяльність ЄС;
- довгострокові специфічні програми ЄС, орієнтовані на розвиток територій, що знаходяться в особливо важких стартових умовах;
- інтегровані програми, у фінансуванні яких разом з Європейським фондом регіонального розвитку бере участь Європейський інвестиційний банк [1, 124].

Таким чином, вирішення проблем територіальних складових країн-членів ЄС переміщується на загальноєвропейський рівень, і регіональний розвиток здійснюється в інтересах гармонійного розвитку об'єднання, а не кожної окремої країни. Це підтверджує і створення Комітету регіонів ЄС, який не лише розглядає та пропонує шляхи вирішення проблемних питань місцевого та регіонального розвитку, а й активно впливає на процес прийняття рішень головними інститутами ЄС, консультує регіональні самоврядні структури управління. Комітет складається з 222 представників (Франція, ФРН, Італія, Велика Британія мають по 24 представники; Іспанія – 21; Австрія, Греція, Нідерланди, Португалія, Швеція – по 12; Данія, Фінляндія, Ірландія - по 9; Люксембург - 6). Членами Комітету є представники (керівники) органів регіонального та місцевого управління – обрані або призначені, що пропонуються Раді ЄС національними урядами і мають бути одностайно затверджені рішенням Ради ЄС. Водночас після затвердження складу всі члени Комітету позбавляються зобов'язань з боку національних урядів і діють в інтересах усіх регіонів Європейського Союзу [1, 125].

Незважаючи на позитивні економічні ефекти такої політики, вона може здійснювати негативний вплив на ідентифікацію громадян цих країн. Адже, основна функція держави – забезпечення загального добробуту всіх своїх складових (в тому числі регіонів), переміщується до наддержавної організації, яка починає виконувати деякі внутрішні функції держави, що не може не справляти руйнівного впливу на державний суверенітет.

Регіональна політика Європейського Союзу здійснюється не лише у відношенні до своїх членів, але й до регіонів, що є прикордонними для ЄС. Починаючи із 1958 року, відбувається створення єврорегіонів –

міждержавних, транскордонних регіональних асоціацій, що охоплюють прикордонні області і розвиваються за погодженими планами та проектами [1, 126]. До складу цих єврорегіонів долучаються як регіони країн-членів ЄС, так і прикордонні території інших європейських держав. Тому можна говорити і про вплив на внутрішню політику держав – не членів ЄС з боку цього об'єднання. Найгіршим результатом такої діяльності може стати переорієнтація окремих компонентів цих держав на зовнішню взаємодію, як таку, що приносить більш суттєвий економічний ефект. Можливе виникнення опозиція "ми-чужі" у відносинах між представниками окремих регіонів таких держав, яка веде до виникнення таких загрозливих явищ як сепаратизм та регіональний егоїзм.

Але навіть у країнах, що не є формально залученими до наддержавних структур у багатьох випадках, зберігається лише ілюзія суверенітету перш за все економічного. Це стосується тих країн, що розвиваються, і чиї економіки виявляються у значній залежності від діяльності транснаціональних корпорацій. На думку, М. Молчанова, "суверенітет слаборозвинених країн виявляється у закладі у ділових прибульців" [10, 12]. Нігерійський політолог К. Ейк з цього приводу пише: "Національна держава, традиційна опора суверенітету, має повну владу, яка монополізує всі примусові засоби настільки, що ніяка політична структура невеликої держави чи наддержави не може на законних підставах чогось вимагати чи щось здійснювати. Один із засобів, за допомогою якого глобальні процеси суттєво впливають на демократію, це те, як ці процеси звели нанівець силу національної держави, головний прояв демократії. Разом з усе зростаючою транснаціоналізацією, особливо у сфері економічної діяльності, рішення, що стосуються життя народу і багато в чому визначають суспільну політику, приймаються віддалено, часто анонімно, через посередників. Тому не завжди зрозуміло, що люди обирають чи контролюють під час національних виборів, якщо взагалі що-небудь обирають чи контролюють. Дилема полягає в тому, що політичний об'єкт, який ідеально "матеріалізує" народний суверенітет і повноту волі, володіє все меншою і меншою владою, у той час як аморфна сутність міжнаціонального феномена, що не піддається демократичному контролю, має все більшу владу. Таким чином, наявна поляризація: з одного боку демократія без повноважень, а з іншого – влада непідконтрольна демократизації" [13, 288-289].

Окрім економічних чинників, що послаблюють державний суверенітет, необхідно також зазначити кризу самоідентифікації у громадян країн, що розвиваються, чи громадян країн з перехідною економікою. Глобалізація продукує і певний набор загальних цінностей глобалізованого світу, специфічні уніфіковані культурні зразки. Ідентифікація

глобалізованого стилю життя з економічним добробутом спонукає громадян держав із нестабільними економіками прагнути до приєднання до такої культурної системи, а отже символічного долучення до країн із високим рівнем добробуту. Японський історик Ш.Іто вважає, що глобальні трансформації сучасності дають імпульс запозиченню культурного досвіду з джерел перетворень. У країнах, що інтегруються до світової цивілізації або прагнуть цього, формується новий тип самосвідомості. Його особливостями є те, що виникає ототожнення себе не стільки з національною традицією, скільки з традицією перетворень, що забезпечують підвищення статусу країни, з тими рисами національної культури, які дозволяють здійснити необхідні запозичення і культурний синтез [6, 128].

Здійснення подібних запозичень вимагає наявності готовності суспільної свідомості до їх сприйняття. Проте дисперсія масової глобальної культури не є адресною, тому деякі сучасні держави ухиляються від широкого сприйняття цих культурних зразків, або активно протидіють процесу їх розповсюдження. Необхідно брати до уваги також і те, що сучасні західні (вони ж глобалізаційні) цінності мають яскраво виражений ліберальний характер. За великим рахунком глобалізація – це є велика лібералізація світу. Сучасний світ включає втім велику кількість держав, суспільства яких керуються у своїй життєдіяльності альтернативними системами цінностей, сприймаючи їх як адекватні і не прагнучи до їх зміни.

Найбільш гнучкими у цьому сенсі можна вважати економічно-успішні азійські країни, перш за все Китай. У суспільній практиці цієї країни відбувається формування особливого типу взаємодій, що регулюються нормами, характерними для сучасних західних суспільств, які є чисто інструментальними, тими, що застосовуються у сфері бізнесу чи взаємодії із зовнішнім середовищем. Ці норми не можуть застосовуватися у інших ситуаціях взаємодії, а отже, не порушують традиційної ціннісно-нормативної структури. А.Д. Богатуров та А.В. Виноградов, пояснюючи подібний феномен, вводять поняття конгломеративного суспільства та анклаву. “Конгломеративні суспільства – це утворення, для яких є характерним тривале співіснування і стійке відтворення пластів різнорідних моделеутворюючих елементів і заснованих на них відносинах. Ці пласти утворюють всередині суспільства анклави, організаційна ефективність яких дозволяє їм вижити в рамках обрамляючого суспільства-конгломерату, зберігаючи між собою незмінні, або мало змінні пропорції... Імпульси новацій не призводять до виникнення на місці конгломеративного суспільства однорідної соціокультурної амальгами “сучасного” типу. Вони ведуть до оновленої, але знову ж таки конгломеративної спі-

льноти, кожна із складових якої, сприйнявши свою долю історичних новацій "нарізно", не втрачає своєї "окремої" сутності... У випадку етнічно гомогенних конгломератів можна говорити про анклави "традиційної" та "сучасної" поведінки, які у різних системах демонструють одні й ті ж самі індивіди (наприклад, китайці у відносинах в бізнесі, і опинившись у селі)" [2, 61, 65-66].

Інший тип реакції на нав'язування західних ліберальних цінностей демонструють країни ісламського світу, здійснюючи процеси регіоналізації як альтернативу глобалізації. Регіоналізація визначається, як культурна конвергенція в межах цивілізаційних ареалів, і передбачає підтримку країнами-лідерами ісламського світу релігійного, культурного та освітнього розвитку громадян ісламських країн, що є менш розвиненими [11, 104]. Подібна політика свідчить про те, що сучасний політичний світ ще вельми далекий від однополярної моделі, яка могла б стати результатом успішно здійсненої глобалізації. По меншій мірі дві системи можуть сьогодні розглядатися як альтернатива західній глобалізації.

Таким чином, глобалізаційні процеси суттєво впливають на суверенітет сучасних держав:

1. Наслідком економічної глобалізації є утворення великих транснаціональних корпорацій, здатних використовувати економіки країн, що розвиваються, у власних інтересах, в тому числі і через вплив на державні структури, унеможливлюючи виконання ними функції виразника інтересів суспільства, і фактично позбавляючи державу статусу носія суверенітету;

2. У рамках діяльності міждержавних об'єднань (перш за все ЄС) негативний вплив глобалізації полягає у зменшенні ролі держави у здійсненні регіональної політики. Регіональна політика все більше стає функцією ЄС;

3. Глобалізація провокує кризу національної держави. Уніфіковані західні цінності та культурні зразки заміщують оригінальні ціннісні системи, властиві суспільствам деяких перехідних держав, які долучаючись до них, символічно долучаються до більш високого рівня життя.

Оскільки ж природним прагненням будь-якого людського утворення, в тому числі і суспільства, є збереження власної ідентичності, то напрямком подальших розвідок у розглянутій темі може стати з'ясування можливих шляхів використання всіх позитивів глобалізації за збереження суверенітету держави, який є похідним від суверенітету народу, а отже й кожного громадянина.

Література

1. Баштанник В. Регіональна політика Європейського Союзу // Вісник УАДУ. – 2000. – №3. – С. 122-130.
2. Богатуров А.Д., Виноградов А.В. Модель равноположенного развития: варианты сберегающего обновления // Полис. – 1999. – №4. – С. 60-70.
3. Глобализация. Модернизация. Россия: Круглый стол // Полис. – 2003. – №2. – С. 34-52.
4. Данилов А.Н. Глобализация, регионализм и современный трансформационный процесс // Социс. – 1998. -№9. – С. 12-17.
5. Доган М. Эрозия доверия в развитых демократиях // Мировая экономика и международные отношения. – 1999. – №5. – С. 85-93.
6. Ионов И.Н. Теория цивилизации на рубеже XXI века // Общественные науки и современность. – 1999. – №2. – С. 127-139.
7. Левашова А. Глобализация мира: миф или реальность // Вестник Московского университета. Серия 18 "Социология и политология". – 2001. – №1. – С. 16-28.
8. Левин И.Б. Глобализация и демократия // Полис. – 2003. – №2. – С. 53-70.
9. Мала енциклопедія етнодержавознавства / НАН України. Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького; Редкол.: Ю.І. Римаренко та ін. – К.: Довіра; Ґенеза, 1996. – 942 с.
10. Молчанов М.А. Дискуссионные аспекты проблемы "национальный интерес" // Полис. – 2000. – №1. – С. 8-22.
11. Празаускас А.А. Этнонационализм, многонациональное государство и процессы глобализации // Полис. – 1997. – №2. – С. 95-105.
12. Юрлов Ф. Социальные издержки глобализации // Социс. – 2001. – №7. – С. 13-23.
13. Ake C. Dangerous Liaisons: The Interface of Globalization and Democracy // Democracy's Victory and Crisis: Nobel Symposium No.93 / Ed. by A. Hadenius. – Cambridge – 1997. – P. 282-296.
14. Dahl R. Democracy, majority rule, and Gorbachev's referendum. – Fall: "Dissent", 1991.
15. Spybey T. European Nation-States and Globalization // National and Ethnic Identity in the European Context / Duncerley D., Hodgson L., Konopaski S., Spybey T., Thompson A. – Lodz, 2000. – P. 218-233.